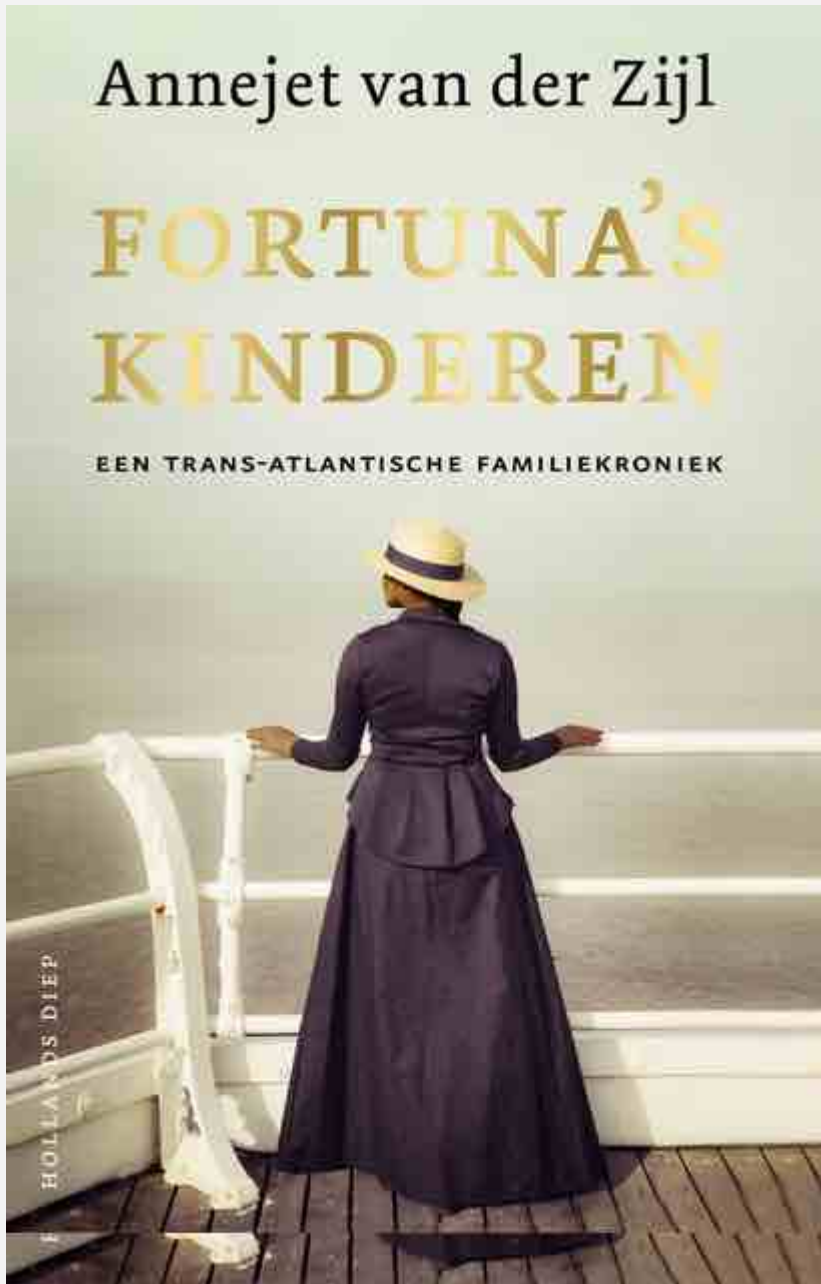

'Fortuna's kinderen' door Annejet van der Zijl

Een Trans-Atlantische familiechroniek

Het bijzondere van *Fortuna's kinderen* ligt in de beschrijving van de geschiedenis van de stad Charleston - vanaf het jaar 1818 - een stad in het Zuiden van de Verenigde Staten van Amerika, die volledig afhankelijk was van de slavernij. Vanaf dat jaar bevond Leon Herckenrath (1800-1861), de derde zoon van een gegoede familie uit Huize Geerbron te Monster in het Westland zich daar, omdat hij "... de ruimte kreeg om nieuwe horizonten te gaan verkennen in Amerika, het land van mogelijkheden en rijkdom." Hij ging de handel in.

Het bijzondere ligt eveneens in de beschrijving van het ontstaan van San Francisco aan de Westkust, vanaf het jaar 1849 toen pionier James de Fremery (1826 - 1899) met drie metgezellen daar voet aan wal zette. San Francisco ontwikkelde zich na de chaotische Goldrush en na een wetteloze periode tot een rijke en welvarende stad. Zij zetten een handelsfirma op.

In het eerste deel gaat het over Charleston en Leon. Nederland was de verarmde Republiek der Zeven Provinciën, "...de dagen van de VOC waren voorbij. De Franse overheersing ook." Gegoede burgers spraken Frans. Leon koos Charleston, omdat iedereen daar Frans sprak. Hij schrok bij aankomst van de hoeveelheid zwarte mensen, die bijna allemaal tot slaaf gemaakt waren.

Hij huurde een kamer bij James Magnan, koopman en plantagebezitter, waar Josephine (30 jaar) leefde met haar dochttertje

Juliette. Ze waren eigendom van James Magnan en Juliette was zijn dochter. Zo maakten eigenaren nieuwe slaven. *“In 1818 was Charleston de enige stad in de Verenigde Staten, waar de economie zo goed als helemaal dreef op slavenarbeid.”*

Schokkend is het om te lezen over de uiterst wrede wereld, waarin zwarte mensen geen enkel recht hadden, niet als mensen werden gezien. Ze werden op grote schaal en naar willekeur uitgebuit, gebruikt, vernederd, gekweld, gepijnigd, doodgeslagen, gelyncht, verkocht, verhandeld, gescheiden van hun familie, opgejaagd, slecht gehuisvest, gestraft; hun eigenaren konden met ze doen wat ze wilden.

Leon kreeg gele koorts, een gevreesde ziekte. Hij werd verzorgd door Juliette, het 9-jarige dochtertje van James Magnan en Josephine. Hij overleefde dankzij haar en ging terug naar Monster om verder te herstellen. Toch keerde hij terug naar Charleston, waar hij Juliette vrijkocht voor een exorbitant hoog bedrag en haar vrijliet. In 1823 toen hij 23 en zij 15 jaar was, trouwden ze in de Katholieke kerk. Het was levensgevaarlijk voor het paar om in het openbaar te verschijnen; naar buiten toe bleef Leon vrijgezel. Hun huis stond naast de twee aller-akeligste gebouwen in Charleston, de stadsgevangenis en strafinrichting the Work House, beide helse instituten van extreme wreedheid tegenover zwarte mensen.

In haar ‘Aan de Lezer’ achterin dit boek zegt Annejet van der Zijl: *“...dat ik me als schrijver het liefst verdiep in een wereld en een onderwerp waarvan ik het gevoel heb dat ik ze nog niet begrijp. Dat gold ook voor de op slavernij gebaseerde samenleving, die centraal stond in de levens van Leon en Juliette. Zij noemt haar boek “Een lief verhaal in wrede tijden.”*

In 1824 kreeg Juliette haar eerste kind, Virginie. In Charleston werd de situatie voor zwarte mensen door de Turner-opstand (slaafgemaakten die in opstand kwamen tegen witte slavenhandelaren en -eigenaren) gevaarlijk. Virginie werd naar Monster gestuurd, waar haar grootmoeder haar met open armen ontving. Ook de andere vier kinderen werden uit Charleston gesmokkeld en met een schip naar Nederland vervoerd. Juliette vertrok in 1834 naar Monster, waar ze een vrolijke societydame werd en zeer geliefd was bij de familie Herckenrath. De familie had geen enkele moeite met het feit dat de vrouw en kinderen van Leon gekleurd waren. Het echtpaar kreeg vijftien kinderen waarvan er negen hun jeugd overleefden.

Deel 2 gaat over James de Fremery, vriend van de Herckenraths, die in Monster viel voor Virginie, de oudste dochter van Leon en Juliette. Hij had haar mee willen nemen naar San Francisco, maar daar was het te gevaarlijk voor een vrouw. Het was een harde mannenwereld. James de Fremery was lid van een burgerwacht om escalatie van criminaliteit en geweld tegen te gaan. Zeven jaar later kon hij Virginie over laten komen, omdat de onrust en onveiligheid grotendeels verdwenen waren en James met zijn handelsmaatschappijen in wijnen, jenever, grond, onroerend goed en (later) spoorwegen op weg was een puissant rijk en belangrijk burger van de stad te worden. Zij maakten een tijd mee van nieuwe ontwikkelingen, zoals stoomschepen in plaats van zeilschepen, aanleg van spoorwegen, auto's, elektrisch licht, gas, transcontinentale telegraaf. Ze trouwden in 1853. En kregen vijf kinderen, waarvan er twee volwassen zijn geworden.

In 1861 brak de Burgeroorlog uit. De slavernij werd afgeschaft, waartegen het Zuiden zich verzette. Er vielen in totaal 700.000 doden. De samenleving in Charleston was volledig ontwricht en de stad grotendeels verwoest. Er zwierven 400.000 tot slaafgemaakte mensen rond, die geen werk hadden; de plantages verwilderden. Sommigen vertrokken naar het verre noorden. Er waren ziektes als cholera en buiktyphus. Ook de natuur hield huis in Charleston: in 1875 een enorme stadsbrand, in 1885 een cycloon en in 1893 een aardbeving. Leon was al sinds 1849 terug in Monster.

San Francisco bloeide door en het kapitaal van James groeide, vooral toen hij een bank begon. Hij werd een gezien ‘citizen’. Virginie deed aan liefdadigheidswerk. James was de eigenaar van een groot landhuis met een park dat later naar hem vernoemd is. Hij maakte als bankeigenaar deel uit van het reddingsplan na de Beurscrash van 1893.

Annejet van de Zijl noemt het boek een *Trans-Atlantische familiechroniek*. De geschiedenissen van de steden en die van Leon en James zijn fenomenaal. De levensbeschrijvingen van de vele nazaten (Fortuna's kinderen) en het voortdurend bladeren naar de stambomen zijn niet bevorderlijk voor de leeslust.

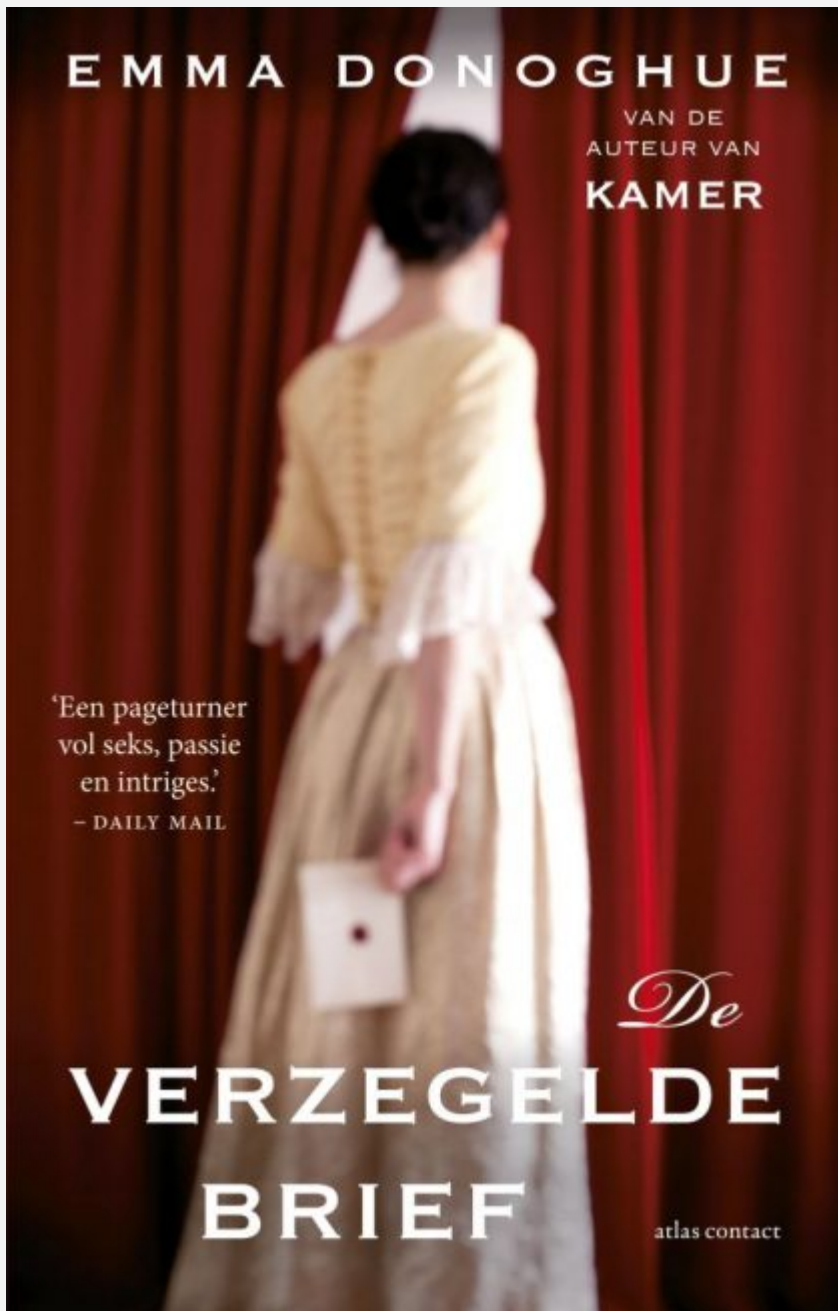
Uitgeverij Hollands Diep, 2021

Pagina's 288 (incl. zwart-wit illustraties, kleurkatern, noten, fotoverantwoording, bibliografie,
. kaarten op de schutbladen en stambomen)

ISBN 978 9048 862 412

Recensie door Hannah Kuipers, januari 2022

'De verzegelde brief' door Emma Donoghue

In *De verzegelde brief* wordt het verhaal beschreven van het slechte huwelijk van admiraal Harry Codrington en zijn vrouw Helen, en de rol hierin van huisvriendin Fido Faithfull. Het speelt zich af in Groot Brittannië in 1884.

Jaren nadat Helen en Fido op Malta afscheid van elkaar hebben genomen, komen ze elkaar toevallig tegen op straat in London. In de tijd dat Fido wegging uit Malta bleef Helen er wonen. Ondanks de belofte elkaar tweewekelijks te schrijven is het contact gestopt. Helen wijt dit aan een verhuizing en het falen van de postbode op Malta.

Fido is een verstoekt vrijgezel en voorvechtster van vrouwenrechten. Ze runt een drukkerij gericht op literatuur voor vrouwen. Binnendit vrouwenbolwerk wordt regelmatig gesproken over vrouwenrechten en de net ingevoerd echtscheidingswet. Dit geeft de lezer een goede indruk over hoe men over echtscheidingen en de consequenties hiervan. In die tijd raakten vrouwen bij een echtscheiding alles kwijt; hun kinderen, reputatie, het dagelijks brood.

Helen's huwelijk is erg slecht. Ze slaapt al jaren op een andere kamer en noemt haar man een nul. Samen hebben ze twee dochters. Helen wordt buitenshuis begeleid door meneer Anderson. Helen maakt gebruik van de gastvrijheid van Fido en gebruikt haar bezoeken aan Fido als een alibi voor haar afspraken met meneer Anderson. Als Harry op een avond een

telegram voor zijn vrouw laat afleveren bij Fido's adres en hij geen respons krijgt, krijgt hij argwaan. Gesteund door een bevriend dominees-echtpaar probeert hij de waarheid te achterhalen, onder andere door middel van een privé detective. Harry verzamelt bewijs en vraagt een echtscheiding aan. Vanaf dat moment mag Helen haar dochters niet meer zien. Die worden ondergebracht bij de dominee en zijn vrouw en krijgen een andere naam.

In die tijd moet een vrouw om de voogdij over haar kinderen te krijgen aantonen dat ze een smetteloze reputatie heeft en haar man gewelddadig of dronkzuchtig is of een ziekte heeft. Aangezien Helen geen smetteloze reputatie heeft, is de strategie van de advocaat van Helen om aan te tonen dat Harry Helen in de armen van minnaars heeft gedreven.

Helen en Harry gebruiken Fido allebei in hun strijd rond de echtscheiding. Fido begint er zelfs aan te twifelen of de toevallige ontmoeting op straat geen opzet was. En hoe kan het dat alle post op Malta is kwijt geraakt? Als verklaring geeft Helen aan dat zij nooit brieven geschreven heeft uit schaamte. Wat Fido niet weet is dat op een nacht, terwijl Fido verdoofd was door haar astma medicatie, Harry haar heeft proberen te verkrachten. Helen heeft dit toendertijd voorkomen.

Helen wil dat Fido dit verhaal vertelt in de rechtbank om Helen vrij te pleiten. Ze zorgt ervoor dat Fido wordt gedagvaard. Fido voelt schuldig over het voorval. Ze voelt zich mede verantwoordelijk voor het uiteenvallen van het gezin Codrington. Daarbij voelt ze zich verscheurd, hoe kan ze getuigen over iets wat ze zich niet herinnert? Fido besluit onder te duiken.

De rechtszaak gaat door en zoals verwacht legt de dominee's vrouw een zeer belastende verklaring tegen Helen af. Vervolgens een zeer belastende verklaring van de detective, die Helen naar Anderson heeft zien gaan. Gedurende de rechtszaak wordt het gerucht gewekt dat Harry Helen in de armen van een ander heeft duwt en zelf een relatie wilde met Fido.

Harry wil dit ontkrachten door te suggereren dat Fido een relatie heeft gehad met Helen. Er is geen geschikte getuigen meer. Harry schrijft een brief en stopt die in een verzegeld envelop. Hij laat het lijken of hij de brief jaren geleden heeft geschreven, als een soort van dagboek. De zegel zal in de rechtzaal worden verbroken. De geruchten over deze verzegelde brief drijven Fido uit haar onderduikadres, terug naar Londen. Ze is bang voor haar ondergang.

Na een onderhoud met Harry komt Fido in tweestrijd, voor wie zou ze getuigen? Voor Helen en haar vriendschap of voor Harry en daarmee voorkomen dat de zegel van de onbekende brief in de rechtbank wordt verbroken.

Het laatste hoofdstuk is voor Fido. Het beschrijft de impact die de rechtszaak op haar heeft gehad en nog altijd heeft.

Aanvankelijk had ik moeite met het oppakken van de verhaallijn van *De verzegelde brief*, mogelijk ook omdat ik zelden historische romans lees. Hoe verder het verhaal vorderde hoe meer het verhaal mij boeide. Het is een tragedie in de zin dat het om een vriendschap draait onder hoge druk. Ook is het heerlijk om te lezen hoe men in die tijd omging met en dacht over echtscheidingen.

Over de auteur (van haar website)

Emma Donogue is geboren in Dublin, Ierland , in oktober 1969. Ze is de jongste van de acht kinderen van Frances en Denis Donoghue (de literair criticus). Ze bezocht katholieke kloosterscholen in Dublin. In 1990 behaalde ze een eerste klas honours bachelor's degree in Engels en Frans aan het University College. Ze verhuisde naar Engeland en in 1997 ontving ze haar doctoraat (op het concept van de vriendschap tussen mannen en vrouwen in de achttiende - eeuwse Engels fictie) aan de Universiteit van Cambridge. Vanaf de leeftijd van 23, heeft ze haar brood verdiend als schrijfster. Na jaren van pendelen tussen Engeland, Ierland en Canada, in 1998 vestigde ze zich in London, Ontario, waar ze woont met Chris Roulston, hun zoon Finn (11) en dochter Una (8) .

Uitgeverij Atlas Contact, 2012
Pagina's 391
vertaald uit het Engels door Inge Kok (*The Sealed Letter*)
ISBN 978 9045 802 916

Recensie door Esther Warnaar, oktober 2015

Oktober (openings)nieuws

Beste leensters en andere belangstellenden,

Komende week opent in Den Haag, in het Letterkundig Museum en in de hal van de Koninklijke Bibliotheek, een opmerkelijke dubbeltentoonstelling, **Omdat ik iets te zeggen had**. Het is een tentoonstelling over 19e eeuwse Nederlandse schrijfsters. In hun tijd waren ze beroemd, maar nu zijn ze grotendeels vergeten. En dat terwijl het bijzondere vrouwen waren en het een grote groep was die actief meedeed in de literatuur. Vaak waren ze niet alleen schrijfster, maar ook journaliste en recensente. Ze waren niet bang om duidelijk te laten horen wat ze van zaken en gebeurtenissen vonden, in Nederland en internationaal. Vrouwenkwesties kregen veel aandacht.

De titel van de tentoonstelling is ontleend aan de memoires *Herinneringen* van de Haarlemse schrijfster Amy de Leeuw. Zij is ook een van de 19 schrijfsters die centraal staan. Aan de hand van brieven, handschriften, afbeeldingen en voorwerpen uit het rijke archief van het Letterkundig Museum en de collecties van de Koninklijke Bibliotheek laat de tentoonstelling zien hoe interessant en vaak wars van conventies deze schrijfsters waren. En hoe verrassend hun werk nog altijd is. Leuk om te zien is het dat het onderwerp verschillende Nederlandse culturele instellingen heeft samengebracht. De organisatie is in handen van het Huygens ING (Instituut voor Nederlandse Geschiedenis), in samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek en het Damesleesmuseum, allemaal in Den Haag, in het kader van het Europese Heraproject. Onder laatst genoemde valt ook de workshop die op 29 en 30 september georganiseerd wordt rondom deze vrouwelijke schrijvers en hun collega's. Daarnaast zal de tentoonstelling doorreizen naar Atria kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis (Amsterdam) en het Noord Hollands archief (Haarlem), telkens een beetje anders vormgegeven aan de hand van het aandachtsgebied van het betreffende instituut.

Meer info: <http://www.letterkundigmuseum.nl/actueel/omdat-ik-iets-te-zeggen-had>

<https://www.huygens.knaw.nl/welk-ee-genot-te-denken-dat-ee-vrouw-ee-hedendaagsche-vrouw-zulke-boeken-schrijven-kan/>

en op onze eigen

website: <http://vrouwenbibliotheek.nl/2015/09/10/omdat-ik-iets-te-zeggen-had-nederlandse-schrijfsters-uit-de-19e-eeuw/>
over de workshop:

(zie <https://www.huygens.knaw.nl/workshop-womens-history-research-dissemination-and-the-role-of-the-digital-2/>)

 En als je dan toch in het Letterkundig Museum bent, er is ook een kleine tentoonstelling over **Fritzi ten Harmsen van der Beek** n.a.v. het verschijnen van **Stoeten ritseldingen**. In dit schrijversprentenboek wordt uitgebreid aandacht besteed aan haar beeldende werk. Maar F Harmsen van Beek (zoals ze zichzelf noemde) is vooral bekend als dichteres. Ondanks haar bescheiden oeuvre wordt ze regelmatig genoemd bij de beste dichters van begin 20e eeuw. Haar verzamelde literaire werk *In goed en kwaad* is in 2012 uitgebracht. Omdat ze als dochter van twee bekende illustratoren eigenlijk meer beeldend dan schrijvend kunstenaar was hebben Maaïke Meijer en Joost Kircz allerlei unieke documenten, foto's en ander archiefmateriaal verzameld om de beeldende talenten van de veelzijdige en eigenzinnige kunstenaar te laten zien, die nu deels te zien zijn in het museum. Want veelzijdig, eigenzinnig en kleurrijk was ze. Dit werd ook duidelijk in de tijd dat ze op landgoed *Jagtlust* woonde. Ze kraakte het in 1954, waarna het uitgroeide tot een kunstenaarskolonie. Over het leven op *Jagtlust* heeft Annejet van der Zijl een geruchtmakende reconstructie gepubliceerd in haar boek met de gelijknamige titel.

Meer info: <http://vrouwenbibliotheek.nl/2015/09/16/fritzi-harmsen-van-beek-in-letterkundig-museum/>

De 19e eeuw staat in de belangstelling de laatste tijd, zo blijkt. Op mijn zoektocht naar informatie over 19e eeuwse schrijfsters kwam ik een aflevering tegen van *De Ijzere Eeuw*, een geschiedenisserie die dit voorjaar op NPO 2 werd uitgezonden en waarin elke aflevering een historisch figuur uit de roerige en moderne 19e eeuw centraal staat. Een van de afleveringen gaat over **Betsy Perk (1833-1906)**, een tegenwoordig vrijwel vergeten schrijfster die veel meer deed dan schrijven alleen. Ze heeft de eerste vrouwentijdschriften opgericht en de Algemeene Nederlandsche Vrouwenvereniging 'Arbeid Adelt'. Ze ging met voordrachtskunstenaar Mina Kruseman het land door en gaf lezingen. Later in haar leven schreef ze vooral historische romans. In de aflevering over haar komt ook het Damesleesmuseum voorbij.

Link naar de aflevering: <http://www.npogeschiedenis.nl/ijzereneeuw/afleveringen/vrouwen-voorwaarts.html>

Meer info over Betsy Perk: <http://www.schift.nl/betsy-perk-oerfeminist-met-een-abonnement-op-miskening/>

Deze week is het **Nederlands filmfestival**, zoals elk jaar eind september/begin oktober, weer in Utrecht neergestreken. Een aantal films uitgelicht.

✘ **Charlotte** is de verfilming van het leven van de joodse kunstenares Charlotte Salomon gedurende WO II. Ze groeide op in Berlijn en vertrok nadat haar vader was opgepakt in 1939 naar haar grootouders in Zuid-Frankrijk. Ze zorgt er voor haar grootouders en legt haar levensverhaal vast in gouaches en teksten om haar leven inhoud te geven.

- **Maar ik was een meisje** is een portret van Frieda Belinfante, de eerste vrouwelijke dirigent van het Radio Filharmonisch orkest en later in de VS. Geboren in een familie van musici werd ze een controversiële persoonlijkheid vanwege haar homoseksualiteit en haar sterke wil. Ze vluchtte vanwege verzetsactiviteiten tijdens WO II naar Zwitserland, en later emigreerde ze naar de VS. ✘

✘ **Galina, portret van een diva** gaat over de beroemde Russische operaster Galina Visjnevskaja. De regisseur heeft haar gefilmd in haar enorme huis waar haar oude operakostuums staan uitgesteld en op 2 scholen die ze heeft opgericht. Haar levensverhaal omvat het beleg van Leningrad, verbannen worden uit de Sovjet Unie wegens steun aan de dissidente schrijver Solzjenitsyn, haar terugkeer in Moskou en vriendschappen met componisten en musici.

- **Vrouwen vertellen** is een 5-delige documentaireserie over 5 vrouwen die gemeen hebben dat ze allemaal in het verleden geconfronteerd zijn met 'de grote geschiedenis'. Het zijn sober gefilmde portretten van een Italiaanse vrouw, een missiezuster, een verzetsvrouw, een inwoonster van Putten en een Molukse vrouw. Ze blikken terug op hun verleden.

- **Mannen over vrouwen** is een portret van een aantal mannen die zich uitspreken over de vrouw in hun leven. Aan de hand van interviews wordt ingegaan op echtscheiding, vreemdgaan, het huwelijk en het ideaalbeeld van de vrouw.

- **Houdt God van vrouwen** portretteert een religieuze vrouw die zich met hart en ziel inzet voor een vrouwvriendelijke versie van haar orthodox protestantse geloof. Haar dilemma: haar geloof verlangt van haar van oudsher acceptatie en verbiedt verzet. Doodongelukkig met de situatie kan ze dat echter niet meer accepteren. ✘

- Verschillende documentaires, sommige al van een tijd geleden: **Iraq, vrouwen in beeld; Vrouwen in Turkije; Vrouwen van de revolutie; Overgang; Vrouwen van vandaag (1994).**

Onlangs uitgebrachte titels:

✘ **Malva** is de eerste roman van dichteres *Hagar Peeters*. En Malva was ook de dochter van de Chileense dichter Pablo Neruda. Ze werd geboren met een waterhoofd en na 2 jaar wordt ze samen met haar moeder verstoten door haar vader. Ze sterft in Nederland in 1943 op 8-jarige leeftijd. Hagar Peeters laat het meisje na haar dood de pen oppakken die haar vader bij haar overlijden uit zijn hand liet glijden. Ze geeft haar daarmee een stem om een antwoord te zoeken op de vraag hoe het kan dat de onberispelijke held Neruda die opkwam voor de vergeten en de vertrapten zijn eigen dochter heeft verraden, het verhaal van een meisje dat er niet mocht zijn. De kritieken zijn erg lovend.

- **Connie Palmes** is in haar nieuwe roman **Jij zegt het** in de huid gekropen van Ted Hughes en laat hem terugkijken op zijn passievolle huwelijk met Sylvia Plath, de Amerikaanse dichteres die zelfmoord pleegde nadat hij haar had verlaten voor een andere vrouw. Zijn leven wordt vanaf dat moment door haar dood beheerst. Het boek is één lange monoloog, vol beeldende zinnen en mooie formuleringen, die passen bij de Engelse dichter, die inmiddels zelf al 17 jaar geleden is overleden. Het is ook een rijk gedetailleerd en aangrijpend verslag van het leven van beide dichters, hun liefde en de dood.

- In haar nieuwe roman **Het groene pad** beschrijft de Ierse *Anne Enright* het leven van een

✘ moeder en haar 4 volwassen kinderen en hun onderlinge relaties. Ze zijn allemaal, moeder voorop, weinig tevreden met hun leven, erg met zichzelf bezig en hebben weinig contact met elkaar. Als hun moeder aankondigt het ouderlijk huis te willen verkopen, besluiten de kinderen met Kerstmis naar huis te komen. Daar worden ze geconfronteerd met de beladen relatie met hun moeder en met elkaar, en met het gemis van hun overleden vader. Het is het meest indringende verhaal van Anne Enright tot nu toe, over de worsteling van een vrouw met het moederschap en de invloed daarvan op haar kinderen. Een verhaal waar lang niet alles op zijn plaats valt en juist daarom interessant wordt.

- **De komst van de wolven** van *Sarah Hall* vertelt het verhaal van Rachel die in een afgelegen Amerikaans reservaat ✘ wolven bestudeert. Onverwacht blijkt de zelfstandige en onderkoelde jonge Engelse vrouw zwanger en krijgt ze een project in een Engels graafschap aangeboden: het introduceren van een wolvenpaar in omheind gebied. Ze is er sceptisch over

maar reist toch naar het dorp van haar jeugd in Engeland terug. Daar blijkt dat niet iedereen blij is met de terugkomst van de wolven. Sara Hall koppelt de komst van de wolven en de zwangerschap van de wolvin aan die van Rachel, waardoor het bestaan van mens en dier in elkaar overvloeien. Seks, liefde en conflict staan centraal tegen de achtergrond van het ruige Engelse, bijna Schotse landschap.

✘- **Schimmenspel** van *Marguerite Poland* speelt in Zuid Afrika, eind 19e eeuw. Een Anglicaanse pastor arriveert met z'n gezin in een missiepost aan de Oostkaap. Het is een zachtaardige man vol twijfels over zijn roeping, en met een warm hart voor de lokale Xhosabevolking. Niet alleen in zijn persoonlijk leven gebeurt er van alles (hij is er natuurlijk om het evangelie te verspreiden en een stukje Europese beschaving te brengen), ook in het land is er in die tijd van alles gaande. Het verhaal van *Schimmenspel* is geïnspireerd door de familiegeschiedenis van de Engels-Zuid Afrikaanse schrijfster, meer specifiek de mémoires van haar grootmoeder en de brieven die háár vader geschreven had, waarin hij dezelfde gebeurtenissen beschrijft. De 'schimmen' zijn een verwijzing naar het vooroudergeloof van de Xhosa. Mooi artikel over het

boek: <http://www.hebban.nl/artikelen/marguerite-poland-baseerde-nieuwe-roman-op-eigen-familiegeschiedenis>

- In **Ravensbrück, geschiedenis van het concentratiekamp voor vrouwen** beschrijft de Britse journaliste *Sarah Helm* "de hoofdstad van misdaden tegen vrouwen", zoals Auschwitz die tegen de joden is. Sarah Helm raakte er in geïnteresseerd toen ze aan het schrijven was over de Britse Special Operations Executive (SOE), waarvan een aantal vrouwen waren vermoord in Ravensbrück. Haar doel werd om zoveel mogelijk te weten te komen over wat er precies gebeurd was. Het is een enorm onderzoek in archieven, met interviews en ooggetuigenverslagen geworden. Al begin 1938 startte Himmler met het plannen van dit concentratiekamp voor 'afwijkende' vrouwen, het enige in Nazi-Duitsland. Het is Sarah Helm niet duidelijk geworden wat de precieze reden is geweest om een exclusief vrouwenkamp te maken. De Engelse titel van het boek luidt overigens **If this is a woman**.

Goed artikel over dit boek uit the

Guardian: <http://www.theguardian.com/books/2015/apr/01/if-this-woman-ravensbruck-hitler-camp-sarah-helm-review>

In het kort 2 titels:

✘- **Vallende vorst** van *Desanne van Brederode* over drie mannen die elkaar niet kennen, veelal toeschouwers van het leven zijn, en plotseling vanuit betrokkenheid een daad stellen. Wat volgt is het bloot leggen van wat er kan gebeuren wanneer levens openscheuren en onderliggende drijfveren, dromen en angsten naar boven komen.

- **F Harmsen ten Beek. Stoeten Ritseldingen**. Een verrassend en rijk geïllustreerd schrijversprentenboek waarin uitgebreid aandacht wordt besteed aan het beeldende werk van dichter Fritzi ten Harmsen van der Beek, (zie boven). Ze versierde alles om haar heen.

Activiteiten in Utrecht en daarbuiten

✘- Op dinsdagavond 6 oktober wordt in het Utrechtse literatuurhuis de documentaire **Hey, Boo: Harper Lee and 'To Kill a Mockingbird'** (2010) vertoond. Het boek, vertaald als *Spaar de spotvogel*, is al ruim 50 jaar geleden verschenen, het is in 1962 verfilmd en het wordt nog steeds erg gewaardeerd. In Amerika is het misschien wel de meest invloedrijke roman van de 20e eeuw. Recent is de belangstelling voor *Harper Lee* weer toegenomen, nu haar eerdere manuscript *Go Set a Watchman* opgedoken is en met toestemming voor het eerst gepubliceerd. In de documentaire wordt in gesprek met allerlei mensen rondom Harper Lee, die zelf nooit interviews gaf, de geschiedenis van haar en haar roman opgespoord. Meer info: <http://www.hetliteratuurhuis.nl/agenda/715/>

- Vanaf nu tot eind januari is in het Museum Catharijneconvent de tentoonstelling te zien **De heksen van Bruegel** over hoe ons heksbeeld is bedacht door kunstenaars in de Nederlanden, met Pieter Bruegel de Oude als voorloper. Daarna volgen vele (bekende) Hollandse en Vlaamse schilders. De tentoonstelling wil ook laten zien hoe dit heksbeeld is ontstaan. Allereerst hangt dat natuurlijk samen met de heksenvervolgingen, waarvan de eerste processen plaatsvonden rond 1430. Wat was de invloed en wat waren de gevolgen van andersdenkenden in de Middeleeuwse samenleving. In de heks werd een collectieve zondebok gevonden. Naast de tentoonstelling zijn er allerlei lezingen, colleges en bijzondere rondleidingen. Meer info: <https://www.catharijneconvent.nl>

- Hierbij aansluitend houdt Manon Uphoff op zondagmiddag 25 oktober een lezing in de reeks *Van sprookjesheks tot naturreligie*. Zij zal n.a.v. haar essay *De blauwe muze* een aantal heksbeelden met elkaar verbinden, van de Salem Witches tot de schilderijen van Goya en de Antichrist van Lars von Trier. Vanuit haar persoonlijke invalshoek vertelt Manon Uphoff wat haar opvalt aan het beeld dat uit deze kunstuitingen naar voren komt.

Meer info: <http://www.hetliteratuurhuis.nl/agenda/734/>

✘- Op woensdagavond 28 oktober leest Anna Enquist voor uit haar vorig jaar uitgebrachte thriller-roman **Kwartet**. Dit wordt gecombineerd met een optreden van het Dudok kwartet, dat in 2013 met de hoogste onderscheidingen afstudeerde aan de Nederlands Strijkkwartet Academie. Het verhaal van *Kwartet* speelt zich af rond de 4 leden van een strijkkwartet, allemaal op hun eigen manier beschadigd door het leven. Het samen muziek maken helpt hen om er mee om te gaan. Rondom hen spelen allerlei misdaden, herkenbare aspecten van onze huidige samenleving waarmee ze zich uiteen moeten zetten. Ze worden tijdens een repetitie zelfs geconfronteerd met grof geweld.

Meer info: <http://www.slaa.nl/events/anna-enquist-en-het-dudok-kwartet/>

- In museum de Fundatie in Zwolle is een tentoonstelling te zien van een Duitse fotografe **Barbara Klemm, Tussen Willy Brandt en Andy Warhol**. Barbara Klemm (1939) werkte van 1959 tot 2004 als fotografe voor de Frankfurter Allgemeine Zeitung. In al die jaren heeft ze de geschiedenis op de voet kunnen volgen. Vandaar dat haar foto's gebeurtenissen van grote historische waarde tonen, cruciale beelden, keerpunten en voorbije tijdperken. Naast politieke gebeurtenissen en beelden van Duitsland heeft ze alledaagse taferelen en straatstenen uit alle delen van de wereld gemaakt, als ook portretten van kunstenaars, schrijvers en musici. Ze heeft haar vak, persfotografie als neutraal waarnemer, ontwikkeld tot kunstfotografie in zwart-wit.

Meer info: http://www.museumdefundatie.nl/685-Tentoonstelling_Barbara_Klemm_Zwolle.html

- Ook is tot eind november in hetzelfde museum het werk van een andere fotografe te zien, die op een heel andere manier ✘ door haar lens heen beelden van de werkelijkheid gemaakt heeft. De tentoonstelling heeft de titel meegekregen **Ellen Auerbach-Berlijn*Tel Aviv*New York. Een fotografische wereldreis**. Die andere fotografe, Barbara Klemm, heeft het werk van Ellen Auerbach (1906-2003) herontdekt en er sterk aan bijgedragen dat haar kunst tegenwoordig weer verdiende aandacht krijgt. Deze tentoonstelling is een retrospectief van de Joodse fotografe die heel diverse interesses had en een bijzondere fotografische blik. Ze noemde zichzelf wereldburger en verhuisde in 1933 vanuit Duitsland/Berlijn via Palestina uiteindelijk naar Amerika.

Meer info: http://www.museumdefundatie.nl/686-Tentoonstelling_Ellen_Auerbach_Zwolle.html

- Nog meer foto's, maar weer hele andere. In het Fotomuseum in Den Haag is een overzichtstentoonstelling te zien van het werk van de Nederlandse fotografe **Hellen van Meene**, die al 20 jaar tot de internationale top behoort. Ze maakt ✘ portretten, veelal van pubermeisjes 'op straat', in de omgeving waar ze woont. Een omgeving die ze regelmatig bewust gebruikt als achtergrond. Met haar opvallend eigen 'handschrift' laat ze beelden zien van jonge meisjes in hun ontwikkeling naar volwassenheid. Het zijn vaak tijdloze en wat geheimzinnige beelden, waarbij ze alleen natuurlijk licht gebruikt. Door hoe ze dat gebruikt wordt ze nogal een vergeleken met oude meesters in de schilderkunst.

Meer info: <http://www.fotomuseumdenhaag.nl/tentoonstellingen/hellen-van-meene>

Bibliotheek-nieuws

Het catalogiseren op de vrijdag krijgt toch nog een vervolg, m.n. om de mogelijkheid tot zoeken via trefwoorden te verruimen en boekafbeeldingen aan te vullen. Dat betekent dat de bibliotheek voorlopig regelmatig op vrijdagmiddag open zal zijn. Voor de meest recente informatie hierover de kalender op onze website: <http://vrouwenbibliotheek.nl/kalender/>

Nieuwe boeken in de bibliotheek

Het huis aan de Sont van Dolores Thijs, *Wachtkamers* van Saskia Stehouwers, *Dagen van verlaten* van Elena Ferrante, *Doodwater* van Sofie Verdoodt, *Liefde kent veertig regels* van Elif Shafak, *Lolita lezen in Teheran* van Azar Nafisi, *Liefdesgeschiedenissen* van Julia Kristeva, *Duitse wortels* van Laura Starink, *Leef!* van Laura Maaskant

Nieuwe recensies van deze maand als link bijgevoegd

<http://vrouwenbibliotheek.nl/2015/09/24/een-beetje-opstandigheid-door-patricia-faasse/>

<http://vrouwenbibliotheek.nl/2015/09/25/niets-weerstaat-de-nacht-door-delphine-de-vigan/>

De leenbijdrage voor 2015 is opnieuw vastgesteld op € 25,-. Je kunt hiervoor onbeperkt boeken lenen en/of vriendin/vriend van de bibliotheek zijn. Iedereen die boeken leent en/of wil gaan lenen wordt vriendelijk verzocht dit bedrag over te maken op banknummer NL71 INGB 0009 2669 95 ten name van Stichting Es Scent o.v.v naam en 'leenbijdrage 2015'. Eenmalig een boek lenen kan ook. De bijdrage hiervoor is € 1,- per boek. Vanaf juli betaal je voor de rest van het jaar € 12,50.

Op www.vrouwenbibliotheek.nl is meer informatie over de bibliotheek te vinden, de nieuwsbrief is ook te lezen via onze

website.

Naast de aangekondigde openingstijden blijft het altijd mogelijk om op afspraak een bezoek te brengen aan de bibliotheek. U bent van harte welkom.

Marjolein Datema

Utrecht, 27 september 2015

Omdat ik iets te zeggen had – Nederlandse schrijfsters uit de 19e eeuw

✘ Vanaf eind september is in het Letterkundig Museum en in de hal van de Koninklijke Bibliotheek, beiden in Den Haag, een dubbel-tentoonstelling te zien over 19e-eeuwse Nederlandse schrijfsters, met de titel *“Omdat ik iets te zeggen had”*. De titel is ontleend aan de memoires *Herinneringen* van de uit Haarlem afkomstige auteur Amy de Leeuw (ps. Geertruida Carelsen 1843-1938).

Negentien schrijfsters staan centraal. Ze waren vaak niet alleen schrijfster, maar ook journaliste en recensente. En ze waren niet bang om te laten horen wat ze van iets vonden, in eigen land en daarbuiten. De positie van vrouwen was daarbij een belangrijk onderwerp, er werd veel over gesproken en geschreven.

Aan de hand van brieven, handschriften, afbeeldingen en voorwerpen uit het rijke archief van het Letterkundig Museum en de collecties van de Koninklijke Bibliotheek laat de tentoonstelling zien hoe interessant en vaak wars van conventies deze schrijfsters waren. En hoe verrassend hun werk nog altijd is.

Vier vitrines in de hal van de Koninklijke Bibliotheek tonen bijzondere boeken die de ambities van de schrijfsters illustreren. Ook het Haagse Damesleesmuseum doet mee. Dat museum werd eind negentiende eeuw opgericht door een aantal schrijfsters/lezeressen.

Na Den Haag zal de tentoonstelling doorreizen naar Amsterdam (Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis) en naar Haarlem (Noord-Hollands Archief) en telkens een beetje anders zijn. Er zal archiefmateriaal worden getoond uit het bezit van Atria, en in Haarlem zal er extra nadruk liggen op Haarlemse schrijfsters.

Op 29 en 30 september is er ook een workshop rondom deze vrouwelijke schrijvers en hun collega's.

Meer info: <https://www.huygens.knaw.nl/workshop-womens-history-research-dissemination-and-the-role-of-the-digital-2/>

Informatie over de tentoonstelling staat op dit moment nog niet op de website van het letterkundig museum (<http://www.letterkundigmuseum.nl>), wel op andere

plaatsen: <https://www.huygens.knaw.nl/tentoonstelling-nederlandse-schrijfsters-uit-de-negentiende-eeuw/>

en <https://www.huygens.knaw.nl/welk-een-genot-te-denken-dat-een-vrouw-een-hedendaagsche-vrouw-zulke-boeken-schrijven-kan/>